

samenleving als geheel. Voortdurend wordt immers waarschuwend geroepen dat er tal van belangrijke scheidslijnen in een samenleving lopen, die niet al te gemakkelijk gereduceerd mogen worden, zo men tegenwoordig al niet zo beducht is voor eigen vooroordelen dat er als het ware een denkdrempel is opgeworpen tegen een wat generaiër oordeel. Antropologen houden dus theoretisch wel vast aan de gedachte dat er een Nederlandse cultuur is, maar schijnen de meest grote schroom te hebben om daar vervolgens inhoudelijke uitspraken over te doen. Van Ginkel houdt ons dan ook niet ongeestig voor dat als Nederland — als ware het Atlantis — zou wegzinken en latere bezoekers van Mars zich een beeld zouden moeten vormen van die verloren samenleving, ze op grond van de antropologische bibliotheek zouden moeten concluderen dat dit een volk was geweest dat bestond uit ethnische minderheden, racisten en fascisten, drugsdealers, junkies, jagers, stropers, vissers, binnenschippers, boeren, travestieten en transseksuelen, schoolmeisjes en prostituées, tasjesrovers, vandalen, politieagenten, edellieden en veel religieuze sekten. Het is allemaal niet onjuist, maar je blijft toch zitten met het gevoel dat het gewone hier wel erg vanzelfzwingend is gebleven.

Al met al zijn deze *Notities* boeiend om te lezen. Ze vatten zowel de resultaten als de fundamentele problemen van de 'eigenlandse ethnografie' helder samen en stimuleren tot nader onderzoek.

Piet de Rooy

P. Emmer, *The Dutch in the Atlantic economy, 1580-1880. Trade, slavery and emancipation* (Variorum collected studies series; Aldershot, etc.: Ashgate, 1998, xi + 283 biz., f49,50, ISBN 0 86078 697 8).

Een spook waart door de Nederlandse universiteiten. Men noemt het internationalisering. Uit naam van de internationalisering schieten de 'Centres of excellence' als paddestoelen uit de grond, worden docenten verplicht hun colleges voor louter Nederlandse studenten in het Engels te houden en laten sommige onderzoekscholen enkel nog publicaties in de vreemde talen meetellen. Het gevolg is een stroom gelegenheidswerken, veelal in gebroken Engels geschreven. Werken die voor de onderzoeker van de 'creolisering' van onze huidige taal en cultuur weliswaar interessant zijn, maar voor de inhoudelijk geïnteresseerde historicus vaak diep deprimerend.

Het is voor zo'n historicus dan ook een verademing eens een publicatie te lezen die werkelijk het waarmerk internationalisering verdient. Dat geldt zondermeer voor deze bundel artikelen over de Nederlandse aanwezigheid in de Atlantische regio van de hand van Pieter Emmer, economisch historicus en hoogleraar in de geschiedenis van de Europese expansie in Leiden. Het gaat om elf chronologisch op elkaar aansluitende artikelen die Emmer reeds eerder in het Engels of Frans publiceerde, waarvan twee samen met Ernst van den Bogaart. Ze zijn voorzien van een nieuwe inleiding en een bijgewerkt notenapparaat.

Waarom is deze bundel artikelen nu vanuit het oogpunt van internationalisering wel geslaagd te noemen? In de eerste plaats omdat de artikelen in goed Engels zijn geschreven door Emmer, die eerder ondermeer in de Verenigde Staten gewerkt heeft. In de tweede plaats omdat ze niet alleen getuigen van een grondige kennis van de Nederlandse bronnen en literatuur, maar ook van de buitenlandse historiografie over het Atlantische expansiegebied. En in de derde plaats omdat vrijwel alle artikelen comparatief zijn uitgewerkt. De bundel bevat niet alleen vergelijkingen tussen de commerciële en koloniale expansie van Nederland en die van andere Europese landen, maar ook tussen de Westindische en Oostindische varianten van de Nederlandse

expansie. Een vergelijking die zowel door Nederlandse als buitenlandse historici wel eens verwaarloosd wordt.

Eén van deze breed georiënteerde, comparatieve artikelen van Emmer heeft eerder al een rol gespeeld in het internationale debat over de afschaffing van de slavernij. Het gaat om hoofdstuk zes in de bundel, 'Anti-slavery and the Dutch: abolition without reform', dat eerder in 1981 in een herdenkingsbundel voorde Engelse historicus Roger Anstey verscheen. Uitgangspunt voor dit essay vormde het opvallende feit dat de Nederlandse afschaffing van de slavernij in 1862 veel later plaatsvond dan de Britse abolitie in 1833, die door een veel sterkere abolitiebeweging gedragen werd dan in Nederland het geval was.

De Nederlandse *case*, aldus door Emmer toegankelijk gemaakt voor een internationaal lezerspubliek, speelde een belangrijke rol in het debat tussen de Amerikaanse historici David Brion Davis, Thomas L. Haskell en John Ashworth in de *American historical review* midden jaren tachtig, over de vraag in hoeverre kapitalisme abolitionisme bevorderde. Nederland vormde daarbij een intrigerende anomalie. Het was immers al vroeg een kapitalistische natie, maar nam niettemin actief deel aan de Atlantische slavenhandel en slavernij en schafte de slavernij pas laat en vrij halfslachtig af.

Dit debat was voor een andere Amerikaanse historicus, Seymour Drescher, aanleiding om de Nederlandse *case* verder uit te werken in de *AHR*. En dit artikel vormde weer aanleiding voor Gert Oostindie om met het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde in Leiden een internationale conferentie te organiseren, waar Drescher zijn conclusies over de late Nederlandse abolitie nader kon bespreken met een aantal Nederlandse historici. Uiteraard nam Emmer deel aan deze conferentie, waarvan de papers in 1995 gepubliceerd werden in de bundel *Fifty years later. Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*. Emmers bijdrage ging over 'The ideology of free labour and Dutch colonial policy, 1830-1870'. Daarin trok hij het contrast tussen de Britse en Nederlandse abolities door naar Azië.

Terwijl Engeland in India al vroeg overging op vrije arbeid, bleef Nederland op Java onder het cultuurstelsel lang aan onvrije arbeid vasthouden. Naast de pure winstgevendheid van het cultuurstelsel vormde ook de relatief late ontplooiing van het Nederlandse liberalisme een belangrijke oorzaak van het lange voortbestaan van de onvrije arbeid, zowel in de West als de Oost. Deze vergelijkende analyse vormt een passend slothoofdstuk van de bundel. Bezien als één geheel biedt de bundel voor een buitenlands publiek een goed gefundeerd, comparatief uitgewerkt en handzaam historisch overzicht van de Nederlandse aanwezigheid in het Atlantisch gebied, vanaf het einde van de zestiende tot het einde van de negentiende eeuw.

Maar ook voor Nederlandse historici is deze bundel zeker de moeite waard. Ten onrechte zijn de West-Indische en Afrikaanse koloniën lang de 'vergeten delen' van de Nederlandse overzeese geschiedenis geweest, in de woorden van Gerrit Schutte. Emmers bundel laat zien dat ze voor Nederland in economisch opzicht inderdaad van begin af aan minder betekenis hebben gehad dan de Aziatische vestigingen. Maar daarom zijn ze in historisch opzicht niet minder interessant.

Maarten Kuitenbrouwer

K. van Berkel, *Citaten uit het boek der natuur. Opstellen over Nederlandse wetenschapsgeschiedenis* (Amsterdam: Bert Bakker, 1998, 336 blz., f39,90, ISBN 90 351 1939 8).

Citaten is een bundel waarin vijf artikelen over de Nederlandse natuurwetenschap in de beroemde Gouden Eeuw en vijf artikelen over de minder bekende Tweede Gouden Eeuw (ca. 1875-1920) bij elkaar worden gebracht. De bundel wordt ingeleid door een artikel over natio-